

A virtuális pénzvilág alkonya?

Botos Balázs

Az iparpolitika metamorfózisa

L'HARMATTAN KIADÓ, PÁRIZS – TORINÓ – BUDAPEST, 2010

A szerző iparpolitikáról szóló könyve nem a hagyományos értelemben vett pénzügytan diszciplinájához tartozik. Mégis a vagyongyarápodás egyik klasszikus területéről, a pénz, az új érték teremtése évszázadok óta regnáló iparpolitikai mechanizmusairól értekezik. Arról a múltban meghatározó, a jelenben kissé háttérbe szorult minőségi iparról és az azt formáló gazdaságpolitikai intézményrendszeréről szól, amely a Bretton Woods-i rendszer felbomlását követően a nemzetgazdaságok fejlettségének már egyre kevésbé elsődleges fokmérője, a profit-előállításnak pedig nem a legjövődélőbb területe, és tegyük hozzá: a pénzügypolitika által behatárolt területté vált. A recenziót író feladata tehát, hogy a könyv témáját olvasóközönséghez hozza, két vonatkozásban is.

AD 1. Az amerikai jelzálogpiacok összeomlásával elkezdődött pénzügyi válság következtében a reneszánszát dőlgető iparpolitika és a mögötte álló ipari tevékenység előtt szinte auto-

matikusan ismét új perspektívák nyílhatnak. A témakörnek már a felvállalása is sejteti, hogy elmozdulás várható a virtuális pénzgazdaság túlbujánzó mechanizmusai által uralt térből, amelyre közvetetten az Amerikai Kongresszus¹ közelmúltban lezárult vizsgálati jelentése is utal. A pénzügyi piacok az elmúlt három évtizedben egyre inkább globálissá váltak. A technológiai fejlődés egyre hatékonyabb, gyorsabb és komplexebb pénzügyi eszközök létrehozását tette lehetővé és ezzel párhuzamosan egyre szélesebb körben terjedtek el. A pénzügyi szektor tehát egyre dominánsabban határozza meg a gazdaságot. Ugyanakkor az Egyesült Államokban a lejárt tartozások összege 1978 és 2007 között – a pénzügyi szektornak köszönhetően – 3 milliárd dollárról egészen 36 milliárd dollárra kúszott fel. 2005-re az USA tíz legnagyobb kereskedelmi bankja kezében volt az ipari vagyon 55 százaléka, amely több mint kétszerese az 1990-es állapotoknak. A 2006-os válság előtt közvetlenül az

államokban a vállalati nyereség 27 százaléka a pénzügyi szektorból került ki, amely 1980-ban még csak 15 százalék volt. A pénzszektor túlzott privilegizálódásának egyik velejárója, hogy 2007 óta az öt legnagyobb befektetési intézmény a Bear Stearns, a Goldman Sachs, a Lehman Brothers, a Merrill Lynch és a Morgan Stanley túl alacsony alaptőkével dolgozhattak. Minden 40 kihelyezett dollárra 1 dollár fedezet jutott, amelyeknek nagy része rövid lejáratú kihelyezés volt, azon belül is főleg overnight ügylet. A tőkeáttétel királya a két államilag szponzorált óriásvállalat volt, a Fannie Mae és a Freddie Mac, amelyek 75 az 1-hez arányban adtak fedezetet ügyleteikre. 2001 és 2007 között az amerikai nemzeti adósságállomány majdnem megduplázódott, miközben a munkabér szinte nem változott. Nagy aggodalomra ad okot – olvasható a kongresszusi jelentésben –, hogy nem lehet nyomon követni a pénzügyi intézmények ügyleteit, sehol nem lehet utána nézni konkrét adatoknak. Adódik tehát, hogy szükség van a virtuális pénzügyi térből a „kézzelfoghatóbb” reálszektorok, főleg az ipari termelés pozícióinak erősítésére. A XXI. század eme pénzügyi piacok által determinált miliójében az iparpolitika rendszertanáról olvasni üdítőleg és egyidejűleg hasznosnak is ígérkezik.

AD 2. Az iparpolitikához, az iparhoz a magyar és számos feltörekvő, illetve volt gyarmati sorban élő ország társadalmát misztikus képzetek kötik. A gőzgép felfedezése óta az ipar felváltotta a mezőgazdaság nemzetgazdasági elsődlegességét, átalakította a társadalmak szerkezetét, függőségi viszonyait. A nyugat-európai és az észak-amerikai térség országain kívül azonban ez nem idejekorán, hanem fáziskésett módon vagy nem az elvárt eredményeket elérve következett be. Hazánkban is a reformkor politikai légköre, a jobbágyfelszabadítás, az 1859-es iparrendtartás, az 1867-es kiegyezés nyitott lehetőséget a kor igényeihez illeszkedő ipar kialakítására, természetesen a Habsburg Birodalom érdekei által behatároltan. Mezőgazdasági

adottságainkból kifolyólag a XIX. század második felében versenyképes élelmiszeripar jött létre, és az így kialakuló élelmiszer-gazdasági vertikumot jól szolgálta a nehézipar, a vasútépítés és a szénbányászat fejlesztése. A XIX. század, majd a XX. század első felében lejátszódó ipari rendszerépítés azonban az ország politikai függetlenségét nélkülözve ment végbe, vagy ellentétes nagyhatalmi érdekek zónájában következett be, így eleve nem lehetett tartósan sikeres, átfogó. Sőt, végső soron a mezőgazdaság meghatározó szerepben tartását és a hazánkban vele együtt járó félfeudális viszonyok konzerválását is jelentette. Belső társadalmi modernizáció nélkül pedig nem lehetett felzárkózni, hiába voltak versenyképes ipari ágazataink és ezeket preferáló ipartámogatási törvényeink (1881, 1890, 1899, 1907). Az ipar nemzetgazdaságot és társadalmat dinamizáló fejlődése így hazánkban csökkentett hatást kiváltva következett be. Ezt a hiányt a szocialista tervgazdasági rendszer erőltetett, voluntarista szemléletű törekvései igyekeztek kompenzálni. A Krivoj Rog-i vasércre és a donyeycki medencéből érkező szénre, Szibériából származó kőolajra épített nehézipari vertikumok eleve nem jelenthették a magyar ipar fenntartható fejlődését. Míg 1950–1958 között az ipari termelés növekedése 10,2 százalékos volt, addig – folyamatos csökkenés után – az 1978–1987-es időszakra már csak 1,7 százalékos emelkedés realizálódott. Az ipari tevékenység bár négy évtized alatt meghatározó népgazdasági ágazattá vált, de a belső erőforrás-tartalékok kimerülése, a folyamatos teljesítmény- és hatékonyságromlás, majd piacvesztés következtében az 1980-as évek végére meghatározó módon rombolta szét a tervgazdasági rendszert és indukált politikai változásokat. Az 1980-as évek végétől a nehézipari, jobbra gépgyártási vertikumokat ugyancsak a gépgyártás profiljába tartozó külföldről betelepülő ágazatok váltották fel. Kétségtelenül magasabb műszaki színvonalat teremtettek, bár a termék-szolgáltatás értéklánc szempontjából kevésbé tudás- és tőkeigé-

nyes, inkább közepes képzettségű élő munkaerőre támaszkodó ipari ágazatokat honosítottak meg. Magas állami támogatásokat, adókedvezményeket preferáló nemzetközi vállalatok formájában jelentek meg, amelyek a Magyarországon kialakuló új típusú ipar derékhadát adják. És el kell ismerni, piacképes termékeket gyártanak, szervezett termelési menedzsmenteljárások között. Ipari termelési kultúrájuk, ha jelentősen késleltetve is, ha nem is teljes mértékben, de átcserog a magyar kis- és közepes vállalkozásokhoz, összességében növelik az ország ipari termelésének színvonalát, műszaki és munkakultúráját. Vitathatatlan az is, hogy a helyi társadalom egy részének a magyar átlagnál magasabb, biztonságosabb jövedelmet képesek biztosítani.

Ezen előzmények, történeti és nemzetközi aspektusok elemi erővel vethetik fel az igényt az olvasóban, hogy napjaink iparpolitikájának tudományos rendszertanát megismerje, amely a magyar iparpolitika folyamára hatást gyakorolhat. Bár *Az iparpolitika metamorfózisa* című könyv célja nem egy konkrét iparpolitikai javaslat kidolgozása volt, hanem a témakör elméleti és gyakorlati tapasztalatainak összegzése. Mindezt leegyszerűsítve és egyetlen kérdésbe sűrítve a szerző arra kereste a választ, hogyan lehet az iparpolitika hasznos, a mai kor igényeihez is igazítható, vagy idejét múlt, anakronisztikus törekvés. Miután a válasz alapvetően pozitív, s Botos Balázs úgy véli, hogy iparpolitikára meghatározott időben és helyen, valamint megfelelő feltételek mellett szükség lehet. Felvázolt egy olyan keretrendszert, amelybe illesztve kialakítható egy korszerű, működőképes iparpolitika. A könyvből kiolvasható legfontosabb, Botos Balázs gondolataiban fogant tézisek a következők.

1 Nincs egyértelmű és mindenki által elfogadott iparpolitikai definíció. Széles értelemben valamennyi gazdaságpolitikai részterületnek van valamilyen hatása az iparra, így iparpolitikai

összetevőnek is tekinthetők. Ebből következően minden iparpolitikus, minden kormányzat prioritásainak megfelelően határozza meg az elérni kívánt célokat, a felhasználni kívánt eszközrendszert és az intézményi hátteret.

2 Az előbbi tézisekből is következik, hogy nincs iparpolitika általában. Volt magyar iparpolitika az átmenet időszakában. Van a válság idején és lesz majd a válság után is. Volt japán iparpolitika és spanyol iparpolitika a II. világháború után. Volt, van uniós iparpolitika az integráció kezdetén és a bővítések idején. Ami célra vezető lehet egy adott időben, egy adott országban, egy adott nemzetközi környezetben, az nem biztos, hogy más feltételek mellett, más helyen, más struktúrában is használható.

3 Az előbbiekből is leszűrhető: nem lehetséges egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy sikeres példák (például Japán és más kelet-ázsiai országok) sikereinek hátterében az iparpolitika vagy valami más állt? Arra viszont igen, hogy ha a sikeres iparpolitikai receptek voltak a gazdaságpolitika kulcskérdései ezekben az országokban, akkor sem célszerű ezt a jelenlegi feltételek mellett más, felzárkózni kívánó országokban lépésről lépésre lekövetni.

4 A sikeres példákban viszont leszűrhető, de eddig meglehetősen mostohán kezelt tanulság, hogy a globális kormányzati iparpolitikára való törekvésnél célszerűbb a részterületek, a rések helyes kiválasztására koncentrálni, s arra, hogy a rendelkezésre álló információk minél gyorsabban és minél olcsóbban közkinccsé váljanak.

5 Az utolsó évtizedben külföldön és itthon is eldőlt az a vita, hogy az iparpolitikának a vertikális (ágazati) vagy horizontális megközelítése a helyes. A korszerű iparpolitikai megközelítés integrált módon az ágazati és a horizontális metszetekben egyaránt és sokszor egyide-

júleg törekszik a strukturális feszültségek oldására. Ebben az is benne van, hogy a kormányzati támogatások célzottjai elsődlegesen nem vállalatok és nem ágazatok, hanem a tevékenységek.

6 Az elmúlt évek válságai bebizonyították, hogy az iparvédelem, a protekcionizmus és/vagy a patriotizmus nem alkalmas arra, hogy tartós segítséget nyújtson a bajba jutottaknak. Átmeneti lépésként mégis számos országban, sőt esetleg integrációs szinten is alkalmazásra kerültek, mégpedig egyre sokrétűbb, kifinomultabb eszközök felhasználásával. Hosszabb távon azonban csak versenyképességet, a termelékenységet növelő intézkedésekkel, a széles értelmű innováció támogatásával lehet hatékony (működőképes) iparpolitikát kialakítani.

7 Az ipar szemszögéből a válság egyik pozitív „hozádeka” lehet, hogy a pénzügyi, részben virtuális világról a figyelem egy része a valós, reálfolyamatok felé terelődött. Ha mindebből az következik, hogy az eddig meglehetősen gyenge ipari érdekérvényesítés erősödik a monetáris politika felé, akkor van remény arra, hogy a gazdaságpolitikában is hangsúlyosabbá válik az ilyen problémák kezelése.

8 Önmagában sem a helyes célok kitűzése, sem a megfelelő eszköztár és intézményi rendszer megléte nem tudja garantálni egy iparpolitika sikerességét. Amire mindenhol és mindennek felett szükség van, az a kölcsönös bizalom a gazdasági élet szereplői között. Az a bizalom, amely lehetővé és elengedhetlenné teszi, hogy a felek között hatékony együttműködés alakuljon ki, hogy a fejlesztési elképzelések folyamatos és érdemi párbeszédnek révén formálódjanak, hogy a kormányzat és az üzleti világ partnerként tekintsen egymásra. A kormányoknak nyilvánvalóan elsődlegesen stratégiai és koordinációs szerepük van, de az iparpolitika megvalósítása az üzleti világ feladata. Ha az

érintettek a bizalom légkörében tudnak együttműködni, akkor közösen állapodhatnak meg a versenyképesség előmozdításának lépéseiről, a döntésekhez szükséges információk megteremtésének lehetőségeiről. Ne feledjük ugyanis, hogy nemcsak a kormányoknak nincsenek tökéletes információi, de az üzleti világnak sem. S ha kialakul a bizalom légköre, akkor el lehet felejtetni azt a kérdést: szükség van-e iparpolitikára, s „csak” arra kell a partnereknek koncentrálni, milyen politikával érhetőek el a legjobb eredmények.

Milyen legyen tehát egy új, korszerű iparpolitika? – fogalmazódik meg a kérdés Botos Balázs könyvét olvasva. A szerző megítélése szerint három alapvető, szükséges és elengedhetetlen feltételnek kell teljesülnie.

▶ Stratégiai együttműködésnek kell kialakulnia a vállalkozói szektor és a kormányzat között. Csak a kölcsönös bizalom légköre biztosíthatja, hogy a piaci és a kormányzati hibák ellenére a közös döntés-előkészítés után születő lépések hatékony irányba befolyásolják az ipar fejlődését. Ehhez az is hozzá tartozik, hogy el kell felejtetni végre a vitákat az iparpolitika szükségességéről, s a figyelmet a hogyanra kell fordítani.

▶ Erősíteni kell a reálszféra, az ipar érdekérvényesítő befolyását a monetáris politikával szemben. Az évtizedek óta súlykolt tendencia az ipar nemzetgazdasági szerepének csökkenéséről, idegen szóval a dezindusztrializációról, rányomja bélyegét az ipari lobbik tevékenységének hatásosságára. Ráadásul az iparra vonatkozó statisztikai adatbázisok gyengesége – minden látszólagos adatbőség ellenére – megnehezíti, hogy statisztikai alapokon lehessen igazolni: az ipari tevékenységek, az ipar „húzó hatása” révén ért a fejlett országok többsége arra a szintre, amelynek segítségével meghatározó szerepet játszanak a világ gazdaságában. Az ipar még akkor is stratégiai szerepet játszik a gazdasági növekedés elősegítésében, ha például az Európai Unióban a munkahelyek 70 száza-

léka már a szolgáltatási tevékenységekhez köthető. Arról nem is beszélve, hogy erős ipari bázis nélkül sok szolgáltatói munkahely nem is létezne.

► Le kell zárni az évtizedes meddő vitákat arról, hogy kell-e iparpolitika, s ha igen, melyek a „jó” iparpolitikák, s melyek a „rosszak”. Nem iparpolitikát kell folytatni, hanem olyan iparpolitikai eszközrendszert kell kiépíteni, amely alkalmas a vállalatok versenyképességi pozícióinak javítására. Nem kell választani a horizontális vagy vertikális, a nyereséges vagy a versenyképtelen cégek támogatása között, mert egy korszerű, működőképes iparpolitika csak integráló jellegű lehet, magába foglalva az elvek és az eszköztár sokszínűségét.

Ezek tehát azok a keretfeltételek, amelyek Botos Balázs gondolataiban elengedhetetlenek ahhoz, hogy kialakítható legyen egy korszerű és működőképes iparpolitika. Általános keretfeltételekről van tehát szó, hiszen mint hangsúlyozza, a konkrét iparpolitika csak az adott helyen és adott időben fennálló körülményeket figyelembe véve vázolható fel.

Amiben Botos Balázs ugyancsak maradandó tudományos eredményeket alkotott: megkísérelte áttekinteni az utolsó 15 év magyar iparpolitikájának közös vonásait. A következő összegző gondolatok kiemelése jól tükrözi a szerző tudományos és a magyar iparpolitikát irányító szakmai tapasztalatainak átfogó rendszerét:

- egyetlen iparpolitika sem tudta saját elképzeléseit, a felvázolt utat végigjárni, mert a politikai ciklikusság, illetve a gazdaságpolitikai prioritások változásai miatt mindegyik torzóként, befejezetlenül zárult,
- valamennyi iparpolitikában megjelent a célhierarchia élén a felzárkózás, valamint a versenyképesség növelésének igénye,
- valamennyi iparpolitika lényegében csak a horizontális politikák eszközeit alkalmazta,
- egyetlen iparpolitika sem fordított különösebb figyelmet a szolgáltatói szektor és

az ipar kapcsolatára, amit pedig már a közösségi iparpolitika is kiemelten kezel.

A szerző véleménye szerint mindez közrejátszott abban, ami a magyar iparral az elmúlt évtizedekben történt. A jövőt illetően pedig a könyv egyfajta szellemi jogfolytonosságot vállal a polgári közgazdasági műhely 2008–2010 között napvilágot látott vitairataiban² megfogalmazott teóriákkal. Sőt, *Kossuth Lajosig* visszanyúlva: az országnak saját gazdaságpolitikára, benne önálló iparra van szüksége, amely a kor modernizációjának sarokköve volt. A polgári műhely közgazdászai, benne Botos Balázssal, azonban úgy vélik – már a jelen kor modernizációs sarokkövéhez igazodva –, hogy Magyarországon a gazdasági folyamatokra, benne az ipari tevékenységre átfogóbb, átláthatóbb szabályokat kell szabni, hogy a nemzetgazdasági érdekekkel való összhang erősödjön. Tehát nem az ipari tevékenységünket meghatározó nemzetközi nagyvállalatok ellen kell fellépni vagy elutasítani – szó nincs erről –, hanem egyértelműbben kell kijelölni a multinacionális vállalatok gazdasági mozgásterét. Az állami szabályozás új rendszertanát kell kidolgozni az ipar területén is, legalább olyan szinten, mint azt tették a jelenlegi gazdasági válság ellen hadakozó, ipari ágazataikat megmentő nyugat-európai kormányok és az Egyesült Államok 2007 és 2010 között. Erre nagy szükség van, hiszen 2007-ről 2009-re a magyar ipari termelés forintban, folyó áron számolva 12,1 százalékkal³ csökkent. A pénzügyi szektor fejlettsége fontos ugyan, de a gazdasági növekedés záloga a reálszféra gyarapodása lesz. Az iparpolitika új alapokra helyezésével egyidejűleg most elsősorban a bővített ipari újratermelés gazdaságpolitikai feltételrendszerének megteremtésére van szükség. Botos Balázs könyve ehhez nyújt egy eligazodási lehetőséget. Érdemes elolvasni!

Lentner Csaba

Levelezési e-cím: dr.lentnercsaba@gmail.com

JEGYZETEK

- ¹ The Financial Crisis Inquiry Report (2011). Official Government Edition. Washington D.C. p. 553 (Az Amerikai Kongresszusi Jelentés tételesen felsorolja, számadatokkal igazolja azokat a körülményeket, amelyek a pénzügyi válság kialakulásához vezettek. Markáns okként jelöli meg: a pénzpiacok, bankok felügyeletének, állami szabályozásának leépítését és hitelkockázatok figyelmen kívül hagyását.)
- ² Matolcsy György és társai (2008): Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon. Növekedéskutató Intézet, 165 oldal
- Matolcsy György és társai (2009): Jövőkép. Magyar Gazdaságfejlesztési Intézet, 155 oldal
- Matolcsy György és társai (2010): Új Széchenyi Terv. A talpra állás és felemelkedés fejlesztéspolitikai programja. Nemzetgazdasági Minisztérium, 200 oldal
- ³ Magyar Statisztikai Évkönyv, 2009. KSH, 351. oldal táblázata alapján